

УДК 373.5.091.33:316:81'246(045)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.65-1.25>

О. М. Сирцова

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін
Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

М. В. Дашко

вчитель
Запорізької гімназії № 25 гуманітарного профілю
Запорізької міської ради Запорізької області

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИЛІНГВІЗМУ УЧНІВ

Стаття присвячена питанню визначення можливостей та опису практик застосування когнітивно-комунікативних методів навчання як засобу формування мультилінгвізму та критичного мислення учнів на уроках історії, правознавства та курсу «Громадянська освіта» в умовах інтеграції навчального матеріалу суспільно-гуманітарних дисциплін. Шляхом аналізу міжнародних і національних нормативно-правових актів обґрунтовано важливість формування мультилінгвізму учнів. Зазначено, що в сучасній педагогічній науці відсутня однозначність розуміння терміну «мультилінгвізм». Показано роль когнітивно-комунікативних підходів та технологій у формуванні мультилінгвізму та критичного мислення учнів.

У статті звернено увагу на проблему формування уміння усвідомлення читання як складової мультилінгвізму та критичного мислення учнів. Зроблено співставлення рівнів знань учнів за таксономією Б. Блума та рівнів розуміння тексту (з наведенням прикладів навчальних завдань до різних рівнів). Вказано на наявність прямої залежності між результативністю застосування когнітивно-комунікативних методик навчання загалом і формування уміння усвідомленого читання та систематичним застосуванням комплексу вправ, у яких враховуються індивідуально-особистісні характеристики учнів, їх когнітивні стилі та стратегії навчання. Показано, що використовуючи різноманітні методи подання нової інформації та розробляючи завдання, необхідно враховувати різні типи інтелекту в учнів. Розроблено та наведено приклади завдань для учнів із врахуванням їх типу інтелекту відповідно до теорії множинного інтелекту Г. Гарднера.

Ключові слова: мультилінгвізм, когнітивно-комунікативні методи навчання, інтеграції навчального матеріалу суспільно-гуманітарних дисциплін, теорія множинного інтелекту Г. Гарднера, усвідомлене читання.

Постановка проблеми. Сучасному людству, яке проходить шлях формування інформаційного суспільства, притаманні процеси, які суперечать один одному: глобалізація та регіоналізм. При цьому, актуальним постає питання створення умов для толерантного співіснування та взаємодії представників різних культур на міжнародному, національному та регіональному рівнях.

У доповіді Міжнародної комісії ЮНЕСКО з освіти в 1997 р. було зазначено, що виховання і навчання повинні сприяти, з одного боку, усвідомленню людиною своїх коренів і тим самим можливістю визначати місце, яке вона займає в сучасному світі, а з іншого – прищепленню їй поваги до інших культур. У документі наголошено на двоєдиному завданні: засвоєнні підростаючим поколінням культурних скарбів власного народу і виховання шанобливого став-

лення до культурних цінностей інших національностей [1, с. 97].

В Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради (ЄС) серед основних компетенцій, які необхідні всім громадянам для особистої реалізації та розвитку, активного громадського життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування визначаються спілкування рідною мовою та іноземними мовами [9]. У 1999 р. ЮНЕСКО наголосила на необхідності формування мультилінгвізму особистості та наполягала на тому, що громадяни світу повинні вивчати принаймні три мови: рідну сусідню (ту, з якою межує) та міжнародну (одну з тих, що визнана Організацією Об'єднаних Націй (ООН) як офіційна мова (арабська, китайська, англійська, французька, російська, іспанська) [2, с. 6–7]. У країнах-членах ЄС англійська мова є обов'язковим або основним навчальним пред-

метом для вивчення в школі; володіння англійською мовою є необхідною умовою набуття вищої освіти та подальшого підвищення професійного рівня [3, с. 124]. Маємо це враховувати з огляду на той факт, що 07 лютого 2019 р. Верховна Рада України закріпила в Конституції України курс країни на Європейський союз та НАТО.

Особливістю національного складу населення України є його багатонаціональність. За даними Всеукраїнського перепису населення (2001 р.), на території країни проживають представники понад 130 національностей і народностей. Вважають рідною мовою мову своєї національності 85,2% українців, 95,9% росіян, 70% молдаван, 92% кримських татар, 91,7% румун тощо [7]. Мова є визначальним консолідаційним чинником, основою самоідентифікації та культурного коду. Тому питання формування комунікативної та полікультурної компетентностей учнів є нагальною потребою суспільства.

У Державному освітньому стандарті України значна увага приділяється формуванню в учнів громадянської, загальнокультурної, комунікативної, міжпредметної та інших компетентностей. Школа має забезпечити реалізацію можливостей розвитку учня як вільної особистості, здатної за допомогою набутих компетентностей ефективно само реалізовуватися в сучасному багатоманітному глобалізованому світі та брати участь у житті держави Україна і громадянського суспільства, вчитися протягом усього життя.

Тому виконання завдань, поставлених перед освітньою галуззю «Суспільствознавство», полягають, в т. ч., у використанні потенціалу галузі у формуванні таких ключових компетентностей учнів, як спілкування державною (*і рідною*, в разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, інформаційно-цифрової компетентності, вміння вчитися впродовж життя, соціальної та громадянської компетентностей, обізнаності та самовираженні у сфері культури [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасному світі проблема мультилінгвізму стає центральною темою досліджень. Не стала виключенням і Україна: дослідження з даного напрямку здійснювали С. Жаботинська, А. Анісімова, Ю. Панасюк та інші. В контексті вивчення цієї проблеми об'єктом особливої уваги українських дослідників є проблема білінгвізму, яку вивчали О. Бондаренко, Г. Вишневська, Н. Кудрявцева, Л. Ільїна, Т. Путій та ін. Дослідженню проблем полікультурної освіти у педагогічній науці також приділялась належна увага, зокрема, її досліджували зарубіжні вчені Дж. Хартлі, Дж. Бенкс, К. Кортес, Дж. Фаркаш, Л. Супрунова, А. Джурицький та інші. Серед українських науковців зверталися до цієї теми О. Локшина, І. Зязюн, І. Тараненко,

В. Болгаріна, О. Ковальчук, А. Панченков, І. Лощенкова, О. Мітіна, О. Сухомлинська та інші.

Питання застосування когнітивно-комунікативних технологій навчання з метою формування мультилінгвізму учнів вивчалася у контексті викладання філологічних дисциплін такими дослідниками як С. Барсук, Л. Конопляник, Н. Мушировська, О. Черпак тощо. Однак питання можливостей застосування зазначених методів навчання на уроках суспільствознавчих дисциплін залишилися поза увагою науковців. Водночас, як показала практика, їх потенціал значно недооцінений.

Мета статті полягає у визначенні можливостей та описі практик застосування когнітивно-комунікативних методів навчання як засобу формування мультилінгвізму і критичного мислення учнів на уроках суспільствознавчих дисциплін в умовах інтеграції навчального матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Причини мультилінгвізму як соціокультурного феномену, на думку Вікторії Яшкіної, зумовлені об'єктивними чинниками: міжкультурною інтеграцією в епоху глобалізації, соціальним престижем мов і генетичною подібністю мов [13, с. 11]. Науковцями визначено і переваги мультилінгвізму. *Когнітивні*: розвиток мислення (металінгвістичне усвідомлення, креативність, чутливість до комунікації); *соціальні*: інтеграція, оцінка інших культур; *особисті*: конкурентоспроможність білінгвальних навичок; *психологічні*: психологічне благополуччя, упевненість у собі, почуття належності, підсилення ідентичності з корінням; *комунікаційні*: багатоосвіченість, яка дає змогу отримати доступ до ширшого спектра літератури та ширшої мережі сімейного зв'язку і міжнародних зв'язків; *культурні*: підвищення рівня толерантності, подолання проявів расизму, спрощення досягнення міжкультурного порозуміння; *академічні*: вплив на інших суб'єктів, здатність читати іншими мовами, що корелює з більш високим рівнем досягнень в інших сферах навчання, полегшення процесу вивчення третьої мови [2, с. 9].

На сьогоднішній день продовжується дискусія щодо термінологічного поля теми мультилінгвізму. Т. Путій у своєму дослідженні звертає увагу на той факт, що багатомовність в освіті розглядається фахівцями крізь призму двох термінів: багатомовність / мультилінгвізм та полімовність / плюрилінгвізм. Термін багатомовність / мультилінгвізм позначає співіснування кількох мов у певному навчальному закладі, що досягається шляхом диверсифікації мову навчальній програмі або освітній системі та вивчення учнями більш ніж однієї іноземної / нерідної мови. Термін полімовність/плюрилінгвізм використовується для характеристики мовного репертуару особистості, яка володіє кількома мовами. Комунікативна

компетентність такої людини формується на підставі всіх знань та мовного досвіду, в якому мови взаємопов'язані та взаємодіють: відповідно до ситуації індивід вільно використовує будь-яку частину цієї компетенції для забезпечення успішної комунікації [8].

Проблема термінології та сутності мультилінгвальності торкається у своєму дослідженні Ю. Панасюк, звертаючи увагу на те, що мультилінгвізм – це змога використання декількох мов у межах певної соціальної спільноти; використання індивідом або групою осіб кількох мов, кожна з яких обирають в залежності від конкретної комунікативної ситуації. При цьому звертається увага на роль глобалізаційних та інтеграційних процесів, що в свою чергу відображається в особливому типі мислення особистості, яке поєднує в собі надбання різних культур та етносів та робиться висновок про виклик перед суспільством, який полягає у необхідності формування такої особистості в умовах багатонаціонального та багатокультурного середовища, яка зможе співіснувати, спілкуватися та співпрацювати з представниками різних національностей, рас, релігій [6, с. 38–39]. Саме з такого визначення терміна мультилінгвізм ми виходимо в своїй роботі.

З метою формування мультилінгвізму учнів педагоги-філологи з 70-х років минулого століття почали застосовувати та поєднувати комунікативний та когнітивний підходи. Було розроблено когнітивно-комунікативні технології, до яких відносяться: проектна діяльність, навчальна конференція, інтелектуальні карти, монтаж, колажування, кейс-метод, робота з таблицями, схемами тощо. Тобто учень стає активним учасником процесу навчання мовам. Виходячи з власного досвіду, можемо стверджувати, що елементи когнітивно-комунікативних технологій навчання можуть бути застосовані на уроках історії, правознавства та курсу «Громадянська освіта» за умови інтеграції навчального матеріалу суспільно-гуманітарних дисциплін. Найбільшого розширення така інтеграція можлива в гімназіях, де відбувається поглиблене вивчення української мови, мов національних менших або іноземних мов. Також необхідно акцентувати увагу на можливостях формування критичного мислення учнів за допомогою когнітивно-комунікативних методів навчання. Якщо комунікативний аспект методу дозволяє забезпечити діяльнісний характер мовної поведінки, створює ситуацію спілкування тощо, то когнітивний аспект дозволяє формувати вміння узагальнення, систематизації й аналізу, синтезу інформації через пошук відмінностей або подібності між фактичними відомостями та оціночними судженнями, між фактами і припущеннями; виділяти логічні види зв'язку; виділяти специфічні предметні види зв'язків; виявляти фактичні та логічні помилки в мис-

куваннях; відрізнити істотні доводи від неістотних; розмежовувати обґрунтовані й необґрунтовані оцінки, формувати власні оцінні судження тощо, що притаманне саме критичному мисленню.

Основним засобом навчання під час застосування когнітивно-комунікативних технологій в освітньому процесі, на нашу думку, є текст. Він виступає посередником між учасниками спілкування. Вчитель використовує його як засіб формування компетентностей і ціннісних орієнтацій у школярів. На уроках суспільствознавчих дисциплін учні постійно працюють з різними джерелами інформації, тому текст для них – об'єкт розуміння і вивчення. Розуміння, а не запам'ятовування – є головним шляхом до успіху учнів у навчанні. Необхідно розуміти, що на уроках суспільствознавчих дисциплін учні працюють не лише із суцільними текстами (які відносять до виду – опис), а й не суцільні: схеми, карти, графіки, діаграми, візуальні зображення (портрети, малюнки, карикатури, фотозображення тощо).

З огляду на це вважаємо за необхідність навести приклад роботи вчителів історії, правознавства та курсу «Громадянська освіта» Запорізької гімназії № 45, методичною проблемою яких є формування навичок усвідомленого читання учнів на засадах метапредметного та діяльнісного підходів. Когнітивний підхід до навчання усвідомленому читанню виділяє п'ять ключових понять: інтерактивність, значеннєва обробка тексту, схематизація тексту, набір читацьких стратегій, метакогнітивна усвідомленість. В основі методики формування навичок усвідомленого читання лежать принципи цілісного сприйняття тексту (та виявлення його макроструктури), його функціональності, інтерактивної мовленнєвої діяльності суб'єктів навчання, системності (визначення мети/завдань, а як наслідок, кінцевого результату) та формування стратегії навчальної діяльності. Комунікативною стратегією усвідомленого читання виступає процес створення різних форм анотації тексту та його критичного розуміння; когнітивною – визначення механізмів переробки лексичної інформації та шляхів засвоєння та збереження інформації. Щоб показати потенціал процесу формування навичок усвідомленого читання та критичного мислення учнів як одного з когнітивно-комунікативних методів співставимо рівні знань за таксономією Б. Блума та рівні розуміння тексту (рис. 1).

Наведемо приклади завдань до різних рівнів розуміння тексту. На загальне розуміння тексту: визначити основну думку тексту, з'ясувати у назві тексту основну думку або тему, знайти розбіжності в двох чи більше текстах, визначити, що є основною, а що другорядною інформацією у тексті.

На рівні виявлення інформації: визначити смислову структуру тексту, обрати потрібну інфор-

Рівні розуміння тексту		
Знання	Загальне	Виявлення
Розуміння	розуміння	інформації
Застосування	інформації	
Аналіз		Інтерпретація тексту
Синтез		Рефлексія
Оцінювання		щодо змісту
		тексту
		Рефлексія
		щодо форми
		подачі тексту

Рис. 1. Співвідношення рівнів знань за таксономією Б. Блума та рівнів розуміння тексту

мацію, перефразувати вислів, знайти відповідь у тексті на перефразоване питання.

На рівні інтерпретації тексту: співвіднести інформацію, яка міститься у тексті, з інформацією з інших джерел або прикладів з практичної діяльності, зробити висновки за змістом тексту, знайти аргументи, які підтверджують думку/вислів, пояснити заголовок тексту.

На рівні рефлексії щодо змісту тексту: розділити інформацію за критерієм об'єктивна / суб'єктивна, пов'язати інформацію тексту з інформацією і інших джерел, реальної дійсності, аргументувати точку зору. При цьому необхідно акцентувати увагу на необхідності формування навички створення аргументу, дотримання його структури із визначенням початку ключових фраз (наприклад: «Я вважаю... Тому що... Наприклад... Таким чином...»). Має бути приділено увагу на дотримання логіки та коректності наведених прикладів.

На рівні рефлексії щодо форми представлення інформації надаються завдання щодо визначення проявів гумору, сарказму, різних відтінків смислу інформації.

Результативність застосування когнітивно-комунікативних методик навчання загалом та навчання усвідомленому читанню має прямий зв'язок із комплексом вправ, у яких враховуються індивідуально-особистісні характеристики учнів, їх когнітивні стилі та стратегії навчання.

Питання когнітивного стилю гостро пов'язане з індивідуальним стилем діяльності – своєрідною системою психологічних засобів, до яких свідомо чи стихійно звертається людина з ціллю оптимального зваження своєї індивідуальності з предметними, зовнішніми умовами діяльності.

На думку Є. Соколової, когнітивний стиль є аналітичним компонентом ширшого утворення – особистісного стилю, що також включає індивідуальні особливості взаємодії людини з соціальним оточенням, її самооцінку, превалюючи шляхи контролю та регуляції афективної сфери [10, с. 109].

Таким чином, поняття когнітивного стилю використовується для позначення, з одного боку, міжіндивідуальних особливостей в процесах обробки інформації та, з іншого боку, виділення типів людей в залежності від особливостей їх когнітивної організації. Представники психоаналітичного напрямку виявили і описали декілька параметрів когнітивного стилю: плавність-заго-

стрення, толерантність до нереалістичного досвіду, фокусує контроль, обмежений чи вільний контроль, поняттєва диференціація, імпульсивність-рефлексивність. Конструктивісти вважають, що людину можна краще зрозуміти, якщо вона буде розглянута з точки зору перспективи віків, ніж в світлі сучасного моменту, а кожна людина розглядає ланцюг подій свого життя через призму своїх уявлень. Загалом, вони дають свою класифікацію когнітивних стилів: 1) полізалежність – полінезалежність; 2) імпульсивність – рефлексивність; 3) ригідність – гнучкість пізнавального контролю; 4) вузькість – широта діапазону еквіваленту; 5) широта категорії; 6) толерантність до нереалістичного досвіду; 7) когнітивна простота – когнітивна складність; 8) вузькість – широта сканування; 9) конкретна – абстрактна концептуалізація; 10) плавність – загострення [12].

Використовуючи різноманітні методи подання нової інформації та розробляючи завдання, необхідно враховувати різні типи інтелекту в учнів. Це допоможе зробити освітній процес більш ефективним. Американський психолог Говард Гарднер визначив поняття множинного інтелекту. За його теорією існує дев'ять типів інтелекту, які по різному розвинені у кожної людини. Під інтелектом Г. Гарднер розуміє неординарну здатність людини до нестандартного рішення проблем, генерування нових ідей, створення продукту з високим ступенем цінності. Як вважає сам автор зазначеної теорії, множинний інтелект не мусить бути освітньою метою. На підставі цього О. Кудлай в своїй роботі зазначає, що індивідуалізувати – значить для вчителя знати якомога більше про інтелектуальний профіль учня, за якого відповідає, навчати і оцінювати так, щоб виявити у нього якомога більше здібностей. Плюралізувати – означає вирішувати, які теми, концепти, ідеї мають більшу вагу і презентувати їх якомога більшою кількістю способів [4, с. 134].

Наведемо приклади завдань для школярів (з урахуванням деяких типів множинного інтелекту) з досвіду вчителя суспільствознавчих дисциплін Запорізької гімназії № 25. Учні, що мають більш розвинений *вербально-лінгвістичний інтелект*, схильні до вивчення мов. Їм можна давати завдання такі як: перекласти українською мовою історичний документ чи вірш (наприклад, відомі слова Мартіна Німеллера: «Alsdie

Nazis die Kommunisten holten, habe ich geschwiegen, ich war ja kein Kommunist...»); зробити порівняльний аналіз визначень (наприклад, «Українська революція»), що трактуються українською, російською та англійською мовами (взяті з відповідних сайтів). Такі учні беруть участь у міських, національних та міжнародних конкурсах із написання есе або науково-дослідницької роботи, демонструючи сформовану мовну компетентність. Учні 10-11 класів на уроках всесвітньої історії можуть скласти історичний чи політичний портрет діяча США, Великобританії чи Німеччини, скласти промову від імені діяча, перекласти її англійською чи німецькою мовами і від імені політика її проголосити. Таке завдання виконують також і учні, що мають більш розвинений *кінестетичний інтелект*. Під час формулювання визначень до понять, є можливим застосовувати знання учнів з іноземної мови (наприклад, формулюючи визначення до поняття «протектор», попросити перекласти з англійської мови «protecting state», «protector state»).

Використання на уроках суспільствознавчих дисциплін і виховних заходах фрагментів художніх і документальних фільмів, коротких відеороликів англійською, німецькою, російською і, звичайно ж українською мовами допоможуть у навчанні дітям, що мають більш розвинений *візуально-просторовий інтелект*. Таким учням надаються випереджальні завдання, наприклад, перекласти зміст відео і озвучити українською мовою, визначити головну ідею, яку прагне передати автор відео чи головний герой. Ці учні залюбки перекладуть з німецької, англійської чи російської мов плакати періоду, що вивчається (наприклад: плакати країн-учасниць Першої світової війни, радянські плакати, плакати нацистської Німеччини) та проаналізують їх зміст.

Сьогодні не можливо уявити життя без музики. Кожен учень має свої музичні вподобання. Тому як під час уроків, так і під час виховних заходів потрібно враховувати *музичний інтелект дітей*. Історики використовують текст пісні як історичне джерело, тож наведемо приклади використання деяких з них на уроках історії або позакласних заходах, які сприяють вихованню патріотизму, мультілінгвальності, полікультурності, пробуджують інтерес до історії та культури:

– Під час підготовки презентації до теми «Розвиток науки України в 1917–1921 рр.», двоє десятикласників, які захоплюються музикою, написали «Пісню про науку 1917–1918 рр.» (музику і текст українською мовою), таким чином незвичайним шляхом перетворили звичайну інформацію в новий творчий продукт.

– Французьку пісню про Махновщину (Makhnovtchina) і польську пісню «Machnowszczyzna» порівняти та проаналізувати при вивченні історії України в 10 класі.

– Історія пісня «Гей, соколи» (є польський варіант ««Hej, sokoły») Тимка Падури, який своєю творчістю поєднав польську й українську культури, була розкрита на мистецькому заході «Пісенні крила української соборності та державності».

– На виховній годині з теми «Полікультурність» використано відеокліп до пісні «Baba Yetu» in Africa, її історію створення та виконання. Назва пісні перекладається з мови суахілі як «Отче наш». Це пісня авторства американського композитора Крістофера Тіна.

Особливої уваги сьогодні заслуговує проблема психологізації процесу навчання та виховання. Під час заняття з розвитку емпатії, учням було запропоновано визначити головну ідею відеокліпу пісні Rag'n'BoneMan – Human (пісня відома та популярна серед молоді). Якщо учні мають труднощі, їм надається текст мовою оригіналу та переклад. На даному занятті, також, надається перелік потреб людини англійською, російською та українськими мовами.

Сьогодні за допомогою мережі Інтернет є можливим здійснювати віртуальні екскурсії як до українських музеїв, так і до музеїв світу. Учні, що мають більш розвинений *натуралістичний інтелект* і добре знають іноземні мови, можна доручити підготовку таких екскурсій. З метою виявлення етнічних впливів (скандинавські, візантійські, половецькі, польські, угорські, німецькі та ін.) в культурі Київської Русі учні сьомого класу отримують завдання для дослідження теми «Якими мовами говорили князі Русі?». У восьмому класі, досліджуючи історичні/політичні портрети українських гетьманів, важливо звертати увагу на те, скільки іноземними мовами вони володіли.

В умовах українських реалій є важливим будувати освітній процес таким чином, щоб випускники могли пишатися Україною і тим, що українці зробили для світової цивілізації та культури. Учні мають усвідомити, що українська мова звучить не лише в Україні, а й у провідних державах світу. Для цього на уроках всесвітньої історії та курсу «Громадянська освіта» потрібно подавати інформацію про українців, що зробили значимі для всього світу відкриття та винаходи, внесок у скарбничку світової культури; відомих світових діячів, що мають українське коріння і постійно це підкреслюють. Під час вивчення теми «Канада» в одинадцятому класі, є можливим дослідити біографії українців – сучасних політиків Канади. Наприклад: Христя Фріланд – міністр закордонних справ, яка навчає українських слів прем'єр-міністра Джастіна Трюдо. Складаючи присягу члена кабінету міністрів, вона поклала свою руку на українське Євангеліє, а в кінці сказала українською «Дякую!». Сенатор парламенту Канади Рейнел Андрейчак під час інтерв'ю журналістам ICTV наголосила: «Моя робота – служити Канаді».

і, при цьому, пишатися своїм українським корінням» [11]. Серед історичних портретів запропонованих учням для дослідження, може бути портрет Богдана Гаврилишина – українського, канадського та швейцарського економіста.

Готуючи міні-проекти до теми «Культура 1945 р. – поч. XXI ст.», учні можуть дослідити внесок українців у світову культурну спадщину. Так, на своєму українському походженні наголошують/наголошували громадяни США: актори – Віра Фарміга, Джек Паланс (Володимир Палагнюк), співачка Квітка Цісик, піаніст і композитор Володимир Горовиць.

Вивчаючи поняття «ідентичності» на уроках курсу «Громадянська освіта», можна познайомити учнів із франко-українським співаком Полем Манандзізом, який володіє французькою, англійською, італійською мовами та вивчає українську, живе в Україні, планує отримати українське громадянство. Пісні виконує французькою, англійською та українською мовами.

За допомогою таких методів подання нової інформації та виконання зазначених завдань, в учнів формується мультилінгвальність, розвивається творче мислення, а також, розкриваються змістовні лінії суспільствознавчого компонента: людина в суспільно-політичній сфері, людина в соціальній сфері, людина у правовій сфері, людина в економічній сфері, людина в культурно-духовній сфері.

Висновки і пропозиції. В умовах формування інформаційного суспільства, глобалізації та інтеграційних процесів стоїть потреба у формуванні ключових компетентностей, притаманних конкурентоспроможній особистості, яка здатна працювати з іншими людьми (групові навички), вміти швидко приймати нестандартні рішення розв'язуючи проблеми, володіє не менше, як трьома мовами.

Важливою проблемою в сучасній освіті є організація мультилінгвального навчального процесу в школі. Тому кожен сучасний учитель має оволодіти методичними знаннями з мультилінгвальної освіти. Це стосується наступних положень. Мова є відображення культури. За допомогою текстів учні залучаються до культури своєї держави та людства.

Під час розробки уроків суспільствознавчого компоненту має приділятися значна увага когнітивно-комунікативним методам навчання як засобу творення ефективного спілкування. Когнітивно-комунікативні методи навчання спрямовані на виконання одного з головних завдань сучасної освіти – формування комунікативної, громадянської, полікультурної, мультилінгвальної компетентностей, що відповідає українським та загальноєвропейським завданням освіти. Дані методи навчання дозволяють сформувати в учнів уміння усвідомленого читання, аналізу та синтезу інформації з одного боку, та вміння вільно та грамотно висловлювати власну думку державною

(також рідною у разі, коли є неспівпадіння державної та рідної мов) або однією із іноземних мов. Кожна мова – це певний спосіб мислення, тому формування мультилінгвізму (плюрилінгвізму) учнів корелюється із рівнем їх полікультурності.

Ефективність застосування когнітивно-комунікативних методів навчання залежить від рівня врахування індивідуально-особистісних характеристик учнів, їх когнітивних стилів та стратегій навчання.

В умовах глобалізації, економічної та політичної інтеграції необхідно більше уваги приділяти збереженню національної специфіки, в т. ч. й у вихованні.

Список використаної літератури:

1. Бахов І. Реалізація ідеї полікультурності в освіті США і країнах Європи: сучасний стан і перспективи розвитку. *Молодь і ринок*. 2014. № 3. С. 96–102.
2. Виховання мультилінгвів: теорія та практика : хрестоматія / за ред. кол. : А.І. Анісімова, І.С. Попова. Дніпро : ЛІРА, 2016. 223 с.
3. Кристопчук Т. Полікультурність у європейській освітній політиці. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2017. Вип. 1–2. С. 122–126.
4. Кудлай О.В., Макачук А.А., Білоусова Н.В. Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера у дидактичному контексті. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 2. С. 131–135.
5. Наказ МОН України «Про внесення змін до навчальних програм з історії України для 5–9 та 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» № 236 від 21 лютого 2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-navchalnih-program-z-istoriyi-ukrayini-dlya-5-9-ta-10-11-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звертання 26.08.2019).
6. Панасюк Ю.В. Мультилінгвальність в українському суспільстві. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2017. № 8. Т. 2. С. 37–40.
7. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/> (дата звертання 26.08.2019).
8. Путій Т. Багатомовна освіта як виклик глобалізованого світу. *Збірник наукових праць ЗОІППО*. 2017. № 2 (28). URL: <https://drive.google.com/file/d/0B6QknaQCh-IHeFISLVdXeI9XZWc/view> (дата звертання 26.08.2019).
9. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/994_975 (дата звертання 26.08.2019).

10. Соколова Е.П. Проективные методы исследования личности. Москва : Университет, 1980. 174 с.
11. Тринадцять українців в парламенті Канади. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=skwiDyaUoDU> (дата звертання 26.08.2019).
12. Холодная М.А. Когнитивные стили: О природе индивидуального ума. Москва : ПЭРСЭ, 2002. 304 с.
13. Яшкіна В. Мультилінгвалізм або культурне розмаїття? *Міжнародний журнал у галузі мультилінгварної освіти*. 2014. № 2. С. 8–18.
-

Syrtsova O., Dashko M. The possibilities of using cognitive and communicative methods of teaching on the lessons of social science disciplines as a way of formation of pupils' multilingualism

The article is devoted to the question of determining the possibilities and the description of practices of using cognitive and communicative methods of teaching as a way of formation of multilingualism and critical thinking of pupils in History, Law lessons and in the course of "Civil education" in conditions of integration of educational material of social science disciplines. The importance of formation of multilingualism of pupils was grounded as a result of analysis of international and national legal and regulatory instruments. It is mentioned that the term "multilingualism" does not have one meaning in a modern pedagogical science. The article shows the role of cognitive and communicative approaches and techniques in the formation of multilingualism and critical thinking of pupils.

In the article attention is paid to the problem of formation of the skill of perception of reading as an element of multilingualism and critical thinking of pupils. The comparison of pupils' levels of knowledge is made according to B. Bloom's taxonomy and levels of reading comprehension (with giving examples of educational tasks for different levels). It is pointed out that there is a direct correlation between the effectiveness of using cognitive and communicative teaching methodologies in general and forming the skill of informed reading and systematic use of a complex of exercises in which individual pupils' characteristics, their cognitive styles and learning strategies are considered. It is shown that using different methods of delivering new information and developing tasks, it is necessary to consider different types of pupils' intelligence. Examples of tasks for pupils are developed and given considering their type of intelligence according to G. Gardner's theory of multiple intelligences.

Key words: *multilingualism, cognitive and communicative teaching methods, integration of educational material of social and humanitarian disciplines, G. Gardner's theory of multiple intelligences, informed reading.*